

U N I V E R Z I T A K A R L O V A V P R A Z E
Filozofická fakulta, Ústav etnologie

Jan Luffer

Klasifikace folklorní prózy

(Návrh katalogu českých numinózních pověstí)

Classification of folk narrative

(Proposal of the catalogue of Czech belief legends)

Teze disertační práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.

2011

ÚVOD

Katalogizace folklorní prózy bylo ve folkloristice významné téma přibližně před padesáti lety, než je zastínily studie zaměřené na kontext, komunikaci a performanci. V posledních dvou desetiletích se však k tomuto tématu světová folkloristika vrací a spolu s ní i předkládaná práce. Narůstající materiál a možnost jeho snadného zpřístupnění pomocí digitalizace vyžaduje, aby existoval klasifikační systém nebo systémy, které by poskytly orientaci v korpusu textů a umožnily jeho porozumění v širších souvislostech. Do popředí opět vystupují pojmy jako motiv či typ a po celém světě vznikají stále nové katalogy lidového vyprávění. U nás vznikly snahy o vytvoření katalogu lidových pověstí v šedesátých letech 20. století, avšak nepřekročily přípravnou fázi – excerpci dat do lístkových kartoték a počáteční úvahy. Jediným výsledkem bylo několik pozdějších regionálních katalogů vzniklých nezávisle na sobě. O katalogu lidových pohádek se patrně ani neuvažovalo, měli jsme přece Tilleho Soupis českých pohádek, který nadále dostačoval, i když již v době jeho vzniku byla jeho koncepce kvůli rigidnímu postoji svého autora k folklorním žánrům diskutabilní. Důvody pro odmítnutí katalogů byly i politické, nebyl to správný směr, kterým by se měla ubírat socialistická věda. Oldřich Sirovátka na to jistě naráží, když píše: „Jedním z málo pochopitelných a neomluvitelných omylů a hříchů posledních let byla nechuť ke katalogům, soupisům, indexům a přehledům jednotlivých folklorních žánrů. Jak může odborník pracovat, nemá-li přehled o materiálu a důkladné seznamy variant?“

Předkládaná práce si klade za hlavní cíl prozkoumat a zhodnotit teorie a metody, které folklorní komparatistika vyvinula pro klasifikaci lidového vyprávění, a na základě této analýzy navrhnout a zpracovat katalog českých numinózních pověstí. V úvodní kapitole „Lidová pověst: předpoklady pro studium žánru“ se snažíme postihnout charakteristiku pověsti jako žánru na základě různých kritérií, rozdělených podle dvou základních principů lidové slovesnosti na textová a kontextová. Kapitola „Teorie a metodologie klasifikace folklorní prózy“ analyzuje klasifikační systémy a jednotlivé katalogy folklorní prózy, rozdělené na dvě skupiny podle přístupu typologického, který je dominantní, a strukturálního. Zkoumáme desítky katalogů z celého světa, těžiště našeho zájmu leží přirozeně na katalogizaci pověstí. Zvláštní pozornost věnujeme mezinárodnímu katalogu pohádek Aarne–Thompsona(–Uthera), sledujeme jeho vývoj a testujeme míru jeho univerzálního použití na snahách o aplikaci jeho systému na mimo evropská vyprávění. Třetí

kapitola „Pramenný materiál a jeho kritika“ anticipuje samotný katalog. Jsou v ní shrnuty a komentovány prameny vybrané jako materiál pro katalog a také je vysvětlena metoda jejich výběru. Poslední částí je katalog numinózních pověstí, jehož účelem je sloužit folkloristům jako praktická pomůcka pro srovnávací studium. V současnosti nenajdeme žádný typologický katalog, který by zpracoval žánr či druh pověsti v jeho úplnosti a připravil pro něj systém, který by nebyl jen převážně mechanickým řetězením motivů. Naší ambicí bylo připravit katalog pro numinózní pověsti z celého našeho území, který by měl propracovaný systém s vnitřní logikou. Předmětem katalogu jsme určili právě numinózní pověst, neboť se domníváme, že jde o nejdůležitější druh pověstí – má největší rozsah, je nejméně literární a i v současnosti si udržuje vývojovou dynamiku v rámci současných pověstí.

TEZE

I když je folklorní genologie ve folkloristice tematizována po celou dobu existence oboru a napsáno o ní bylo velmi mnoho, v otázce taxonomie folklorních žánrů nebylo dosaženo všeobecné shody ani v základních bodech. Exemplárním případem je žánr lidové pověsti, jehož teoretická reflexe je plná nesrovnalostí. Na první místě se proto snažíme o charakteristiku tohoto žánru, se kterou současně podáváme revizi některých starších konceptů a stanovujeme jednotnou terminologii. Metodou je nám určení kritérií podle dvou principů nutných pro existenci folkloru – textu (kritéria obsah, forma, struktura) a kontextu (kritéria víra, funkce, distribuce).

Nejvíce pozornosti věnujeme obsahovému kritériu, které kolem sebe ve světové folkloristice soustřeďuje největší množství rozdílných přístupů, od popření smyslu tohoto kritéria po propracovanou taxonomickou hierarchii s desítkami položek. Identifikujeme a srovnáváme druhy pověstí v domácí a zahraniční folkloristice a docházíme k závěru, že současné obecně přijímané rozlišení pověstí démonologických (pro něž volíme v práci přesnější termín „numinózní“), historických a etiologických není příliš vývojově vzdáleno od staršího domácího rozdělení na místní a historické pověsti a pověrečné povídky. Relativizujeme také zamítnutí konceptu místních pověstí poukázáním na rozdílnost pojmů lokální a lokalizovaný. U kritéria víry revidujeme v příručkových pramenech dodnes rozšířené tvrzení, že recipient věří v pravdivost pověsti. Přesnější je vyjádření, že pověst vyzývá recipienty k zaujetí stanoviska ke své pravdivosti, ať je jím její akceptování, odmítnutí či nerozhodnost. U kritéria distribuce konstatujeme, že lidová pověst není již jen žánrem orálním, ale i žánrem elektronické komunikace v internetovém prostředí.

Těžištěm teoretické části práce je analýza klasifikačních systémů a jednotlivých katalogů folklorní prózy. Naším záměrem bylo nejen získat teoretické a metodologické poznatky o taxonomii lidového vyprávění, ale také zjistit, zda by některý systém nemohl být aplikován při vytvoření katalogu českých numinózních pověstí.

Jako nejzásadnějšího zástupce typologické klasifikace analyzujeme mezinárodní katalog převážně pohádkového žánru, proslulého Aarneho–Thompsona(–Uthera). Sledujeme jeho vývoj a charakter změn, které vedou kromě geografického rozšiřování materiálové základny i směrem k rozšiřování reprezentovaných žánrů. V nejnovější revizi katalogu z r. 2004 narůstá počet typů pověstí, jde však o pozvolnou tendenci rozšířit žánr pohádky,

nikoli systematicky připojit žánr pověsti. Zajímá nás, do jaké míry může být systém AT univerzálně použitelný pro vyprávění z různých vzdálených kultur. Analyzujeme zejména katalogy asijského vyprávění založené na systému AT a zjišťujeme, že v případě vyprávění Blízkého východu je smysluplné systém AT po jistých úpravách použít, zatímco u vyprávění Dálného východu se materiál se systémem AT výrazně rozchází.

Pro lidovou pověst neexistuje katalog, který by přesahoval materiál jedné země nebo jednoho tématu. Z analýzy zejména severských katalogů pověstí se pokoušíme zjistit, zda by některý z nich neměl potenciál překonat své vlastní hranice a stát se metodickým vodítkem pro zpracování i pověstí z jiných zemí. Získáváme však negativní odpověď, všechny katalogy trpí některými z vážných nedostatků: příliš selektivní výběr typů, jejich mechanické řazení, problém s určením stabilního prvku jako kritéria klasifikace, absence kontextových odkazů či duplicita typů. Zvláštní pozornost věnujeme českým a slovenským pracím na katalogizaci lidových pohádek, pověstí, ale i středověkých exempel. Některé z nich přinášejí zajímavé podněty a s našimi lokálními katalogy pověstí je třeba při sestavování souhrného katalogu počítat, avšak metodologický přínos je minimální a odpovídá době jejich vzniku vzdálené několik desetiletí.

V opozici k typologické klasifikaci vyprávění analyzujeme i v současnosti jediný katalog lidových pověstí, který je založen na originální aplikaci strukturálně-sémantického principu. Práci litevské folkloristky Bronislavy Kerbelytė sice nelze považovat za katalog v pravém slova smyslu, neboť je jako praktická příručka nepoužitelná, ale její myšlenky jsou inspirativní pro teoretická studia hloubkové struktury vyprávění i pro klasifikační metodologii. Sami jsme integrovali druh interakce člověka s jeho kontrapartnerem, který je v této práci klíčovým kritériem, do systému našeho vlastního, typologického katalogu.

Nutným předpokladem pro práci na katalogu pověstí je pramenná kritika a selekce materiálu. Největší pozornost přirozeně věnujeme terénním záznamům narací podaných slovy původních informátorů, jak je zaznamenali a publikovali odborníci i poučení laické. Metodickým předpokladem pro získání co nejúplnějšího materiálu je potřeba překročit hranice etnologické a folkloristické literatury a hledat i v jiných oborech, které používají folkloristický materiál ve svém vlastním kontextu. Znamená to, že soustavně čerpáme i z neintencionálních pramenů, na prvním místě z dialektologických prací. Některé z nich jsou folkloristům dostatečně známé, jde především o dva svazky Nářečí českomoravského Ignáce Hoška s několika sty texty nářečních ukázek, mezi nimiž domi-

nují zápisy pověstí. Hoškovu práci, stejně jako Popis a rozbor nářečí středobečevského Antonína Kašíka, zařadil do svého Soupisu českých pohádek i Václav Tille, avšak provedl to velmi selektivně: vybral jen několik textů a nadto úplně opomenul první díl, který přitom obsahuje nejen pověsti a memoráty, ale i tři pohádky. Většina dialektologických studií s ukázkami promluv, které obsahují folkloristický materiál, zůstává však etnologům skryta. Je to kromě odlišného oboru zapříčiněno i tím, že v žádné jiné práci nejsou lidová vyprávění tak významně zastoupena jako u Hoška, v nejlepším případě získáme dvě či tři desítky textů. I přes střídavé nezdary jsme se snažili projít všechny dostupné publikace tohoto druhu a důkladně z nich excerpovali numinózní pověsti pro potřeby našeho katalogu i další vypravěčské žánry pro další katalogizační práce.

Aplikovanou částí práce je katalog českých numinózních pověstí, pro který jsme vytvořili původní systém založený na typologickém principu, do nějž bylo inkorporováno strukturální kritérium interakce dvou aktantů pověsti podle druhu jejich chování. Katalog obsahuje celkem 745 typů pověstí, které jsou rozděleny do šesti základních skupin a opatřeny interními kontextovými a externími bibliografickými odkazy na prameny a jiné katalogy. Materiálovým základem byl korpus několika tisíc textů lidových pověstí nashromážděných ve folkloristických a dialektologických pramenech a také zařazených do několika lokálních katalogů. Množství to není zdaleka vyčerpávající, ale je dostatečně reprezentativní na to, aby na něm mohl být postavený funkční a otevřený systém katalogu. Každý typ pověsti je označen trojmístným kódem: číslo na první pozici určuje hlavní tematickou skupinu, písmeno na druhé pozici určuje podskupinu a číslo na třetí pozici je pořadí v rámci podskupiny. Pořadová čísla typů postupují po násobcích pěti: 1.A.5, 1.A.10, 1.A.15 atd. Ostatní čísla zůstala volná, aby k nim mohly být připsány nové typy při budoucím rozšiřování katalogu.

Hlavní tematické skupiny jsou: 1. Člověk a magie.

2. Člověk a osud. Omen, předurčený osud, démoni nemoci a smrti, duše člověka, můra, tabu, ďábel, prokletí.

3. Revenanti, pohřeb a člověk po smrti.

4. Numinózní jevy: duchové, přízraky a strašení.

5. Přírodní démoni. Zvířata a rostliny.

6. Poklady.

Řazení skupin není náhodné, postupuje od člověka, jenž je jakýmsi sémantickým jádrem, směrem k jevům, které se od lidského světa vzdalují. Znamená to, že začínáme u člověka a jeho činnosti, postupujeme přes jevy, které ovlivňují osud, zdraví a smrt člověka, dále k člověku, který opustil svět živých, přes numinózní jevy, s nimiž se člověk setká na různých, často kulturních místech a které vykazují spřízněnost s předchozí skupinou reventů, až k bytostem žijícím ve vlastním světě většinou mimo lidské osídlení. Poslední skupina s poklady má již částečně charakter pověstí historických.

Počet podskupin se u každé hlavní skupiny různí, a stejně tak se různí i jejich povaha. Některé jsou založeny na námětu, jiné na strukturálním hledisku. Např. čtvrtá skupina obsahuje podskupiny „4.A Existence numinózních jevů“ a „4.B Numinózní jevy v kontaktu s člověkem“, které jsou založeny na kritériu, zda dochází k přímé interakci numinózních jevů s člověkem či nikoli, a dále zdali je charakter interakce z hlediska člověka přátelský či neutrální nebo naopak nepřátelský. Toto strukturální hledisko je uplatňováno v rámci celého katalogu, kdykoli je to smysluplné. Následující podskupina „4.C Světélka, ohnivý muž“ je určena námětově. Teoreticky bychom mohli uvažovat o přeřazení jejích typů do předchozích dvou skupin, avšak tím bychom přišli o důležitou informaci o jedinečnosti typů. Dané typy totiž vytvářejí originální skupinu, která se vyskytuje pouze v námětovém rámci „Světélka, ohnivý muž“. Ovšem uvnitř podskupiny se na nižší hierarchické úrovni k strukturálnímu dělení vracíme a dělíme typy do skupin „Charakteristika“, „Světélka a člověk: přátelský nebo neutrální kontakt“ a „Světélka a člověk: konflikt“.

Skupiny na třetí a nižší hierarchické úrovni nemají žádné vlastní značení. Jejich cílem je maximálně přiblížit kontext zařazení typu, nikoli zatížit systém. Např. typ „5.B.150 Vodník v proměněné podobě se nechá nést“ náleží do hlavní skupiny „5. Přírodní démoni. Zvířata a rostliny“, podskupiny „5.B Vodní duchové“, a dále do podřazených skupin „Vodník“, „Vodník a člověk: konflikt – vodník má převahu nad člověkem“ a „Škádlení a zlomyslné kousky“.

V katalogu jsme stanovili tři typy interních kontextových odkazů, kterých je dohromady 350. Jednosměrný odkaz typu „viz“ je založen na předpokladu, že čtenář by mohl jistý typ hledat i na jiných místech, než je jeho aktuální lokace. Na těchto místech proto stojí samostatný odkaz, který čtenáře navede na skutečné umístění typu nebo celé jejich skupiny. Další dva odkazy jsou obousměrné a jsou svázané s konkrétními typy. Odkaz typu „srov.“ nabízí srovnání s podobným typem, odkaz „kombinace“ uvádí typ s vysokým potenciálem pro vzájemné spojení do jednoho celku.

Odkazy na externí zdroje jsou rozděleny na „Katalogy“ a „Prameny“. Katalogů je celkem devět, čtyři domácích, pět zahraničních. U souborných prací Václava Tilleho a Jiřího Polívky uvádíme nejen strany, ale také názvy vyprávění – některé z nich pronikly do tradice domácí folkloristiky. V případě mezinárodního Aarne–Thompson–Uthera uvádíme nejen číslo této nejnovější revize, ale i číslo staršího vydání Aarne–Thompsona, pokud bylo v ATU změněno nebo vyřazeno. Mezi prameny jsou zařazeny i zdroje, které byly využity některým domácím katalogem, a mohlo by se zdát, že jsou duplicitní. Jedná se však o prameny, z nichž byl materiál čerpán selektivně až fragmentárně, a proto bylo potřeba je zpracovat znovu a v úplnosti. Naopak desítky spolehlivě zpracovaných zdrojů nebyly mezi prameny explicitně zahrnuty a zástupcem pro ně zůstal příslušný katalog.

Seznam zdrojů použitých v katalogu

Katalogy

DAŇKOVSKÁ, Drahomíra: 1983 – Pověsti Podbrdská. In: Vlastivědný sborník Podbrdská 24. Příbram: 5–85.

CHRISTIANSEN, Reidar Th.: 1958 – The Migratory Legends. A Proposed List of Types with a Systematic Catalogue of the Norwegian Variants. (FF Communications 175). Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

KLÍMOVÁ–RYCHNOVÁ, Dagmar: 1966 – Katalog hornáckých lidových vyprávění. In: Hornácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat. Brno: Blok: 549–576.

LUFFER, Jan: 2003 – Katalog pověstí Berounska a Hořovicka. In: Minulostí Berounska 6. Beroun: 199–264.

MÜLLER, Ingeborg – Röhrich, Lutz: 1967 – Deutscher Sagenkatalog. X. Der Tod und die Toten. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde 13: 346–397.

POLÍVKA, Jiří: 1923–1931 – Súpis slovenských rozprávok I.–V. Turčianský Sv. Martin: Matica slovenská.

JAUHIAINEN, Marjatta: 1998 – The Type and Motif Index of Finnish Belief Legends and Memorates. Revised and enlarged edition of Lauri Simonsuuri's Typen- und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen (FF Communications No. 182). (FF Communications 267). Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

TILLE, Václav: 1929–1937 – Soupis českých pohádek I.–II./2. Praha: Česká akademie věd a umění.

UTHER, Hans-Jörg: 2004 – The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Parts I–III. (FF Communications 284–286). Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

P r a m e n y

- BAAR, Jindřich Šimon: 1976 – Chodské písně a pohádky. Praha: Odeon.
- BACHMANNOVÁ, Jarmila: 2008 – Za života se stane ledacos. Vyprávěnky ze Železnobrodská. Liberec: Bor.
- BĚLÍK, Vratislav: 1956 – Povídaní z Horácka. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství.
- DUBSKÝ, Ota: 1924 – Dvě verše lidových povídek z Plzeňska. Národopisný věstník československý 17: 90–91.
- DVOŘÁK, Karel: 1984 – Pohádky a pověsti našeho lidu. Praha: Odeon.
- ERBEN, Karel Jaromír: 1955 – České národní pohádky. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- GROHMANN, Josef Virgil: 2009 – Pověsti z Čech. Praha: Plot.
- HOŠEK, Ignác: 1900 – Nářečí českomoravské I. Podřečí polenské. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- HOŠEK, Ignác: 1905 – Nářečí českomoravské II./2. Podřečí polnické. Ukázky podřečí polnického. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- HRUŠKA, Jan František: [1926] – Na hyjtě. Chodské pohádky III. Praha: Čsl. akc. tiskárna.
- HRUŠKA, Jan František: 1933 – Na hyjtě. Chodské pohádky IV. Praha: Universum.
- HRUŠKA, Jan František: 1936 – Na hyjtě. Chodské pohádky V. Praha: Vyšehrad.
- JANEČEK, Petr: 2006 – Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice. Praha: Plot.
- JANEČEK, Petr: 2007 – Černá sanitka. Druhá žeň. Pérák, Ukradená ledvina a jiné pověsti. Praha: Plot.
- JANEČEK, Petr: 2008 – Černá sanitka. Tříkrát a dost. Mytologie pro 21. století. Praha: Plot.
- JECH, Jaromír: 1959 – Lidová vyprávění z Kladska. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- JECH, Jaromír: 1970–1971 – Poznámka k otázce dlouhověkosti prozaické tradice. Národopisný věstník československý V–VI: 101–116.

- KAŠÍK, Antonín: 1908 – Popis a rozbor nářečí středobečevského. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- KELLNER, Adolf: 1939 – Štramberské nářečí. Brno: Dialektologická komise při Matici moravské.
- KELLNER, Adolf: 1949 – Východolašská nářečí II. Brno: Dialektologická komise při Matici moravské.
- KLÍMOVÁ, Dagmar: [ca 1950] – rukopisné zápisy vyprávění z Javorníka
- KLÍMOVÁ, Dagmar: 1972 – Vodník v českém lidovém podání. Český lid 59: 130–153.
- KOLAJA, Maxmilián: 1934 – Nářečí na Kyjovsku a Ždánsku. Kyjov: Učitelstvo okresu kyjovsko-ždánského.
- KRÁLÍK, Stanislav: 1984 – Nářečí na Kelečsku. Praha: Academia.
- KRUŠINA, Josef: 1948 – Dějiny Trpína a okolí. Trpín : Místní národní výbor.
- KUBÍN, Josef Štefan: 1958 – Kladské povídky. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- KUBÍN, Josef Štefan: 1964 – Lidové povídky z Podkrkonoší I. Podhoří západní. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- KUBÍN, Josef Štefan: 1971 – Lidové povídky z Podkrkonoší II. Úkrají východní. Praha: Odeon.
- KULDA, Beneš M.: 1963 – Pohádky a pověsti z Rožnovska. Praha: Odeon.
- LAMPRECHT, Arnošt (red.): 1976 – České nářeční texty. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- MALÍKOVÁ, Emilie – POLÁŠKOVÁ, Jana: 2001 – Lidové tradice Slavičinska v podání pamětníků. Národopisné zlomky o Slavičíně a okolí. Zlín: Knihovna Františka Bartoše ve Zlíně; Městská knihovna ve Slavičíně.
- NĚMCOVÁ, Božena: 1953 – Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- NĚMCOVÁ, Božena: 1956 – Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- ONDŘEJ, Antonín: 2007 – Nářečí Spálovska. Spálov: Městys Spálov.

- PALÁTOVÁ, Dagmar: 1950 – Folkloristické drobnosti z Valašska. Národopisný věstník československý 31: 288–290.
- PEKÁREK, Karel: 1942 – Starozlínské pověsti a lidové povídky. Zlín: Bohumil Siegel.
- POLÍVKA, Jiří – STAVAŘ, František: 1916 – Povídky lidu opavského a hanáckého. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- ROBEK, Antonín: 1987 – Příspěvky k jihočeské démonologii. In: Sborník prací z jihočeského národopisu. České Budějovice: Jihočeské muzeum: 91–113.
- SATKE, Antonín: 1958 – Hlučinský pohádkář Josef Smolka. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě.
- SATKE, Antonín: 1984 – Pohádky, povídky a humorky ze Slezska. Ostrava: Profil.
- SVĚRÁK, František: 1941 – Boskovické nářečí. Brno: Dialektologická komise při Matici moravské.
- SVĚRÁK, František: 1957 – Karlovické nářečí. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ŠALANDA, Bohuslav: 1989 – České pověsti ze současného sběru. Doklady k dějinám lidového myšlení I. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- ŠEBESTOVÁ, Augusta: 2001 – Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky. Brumovice: Carpe diem.
- TOMÍČEK, Antonín: 1926 – Víra v duchy na Litomyšlsku. Lidová filosofie, věda a pověra. (Dokladem 54 pověstí). Litomyšl: J. R. Veselík.
- VÁCLAVÍK, Antonín: 1930 – Luhačovské Zálesí. Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané. Luhačovice.
- VLČKOVÁ, Iva: 2000 – Objev rukopisné sbírky moravských pověstí a pověrečných povídek v Kroměříži v roce 1992. Několik ukázek z nalezeného souboru. Vlastivědný věstník moravský 52: 113–122.
- VORÁČ, Jaroslav: 1955 – Česká nářečí jihozápadní I. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- VORÁČ, Jaroslav: 1976 – Česká nářečí jihozápadní II. Praha: Academia.
- VYDRA, Bohumil: 1923 – Popis a rozbor nářečí hornoblanického. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy.

Z Á V Ě R

V přítomné práci jsme sledovali dva na sebe navazující cíle: teoretickou a metodologickou analýzu klasifikace folklorní prózy a praktický návrh a zpracování katalogu českých numinózních pověstí. Postupovali jsme nejprve od vymezení žánru lidové pověsti a stanovení terminologie. Oporou pro charakteristiku žánru nám byla trojice kritérií textových (obsah, forma, struktura) a trojice kritérií kontextových (víra, funkce, distribuce). Přehodnotili jsme některé teoretické úvahy (kredibilita pověsti, distribuce současného folkloru) a kriticky přehlédli rozdílné přístupy k třídění pověstí podle jejich obsahu, kde se badatelé nejvíce rozcházejí.

Největší prostor v teoretické části zabírá široce pojatý rozbor klasifikačních systémů a jejich katalogů folklorní prózy. V první polovině podkapitoly zaměřené na typologickou klasifikaci je ústředním pojmem nejpoužívanější mezinárodní katalog především pohádkových syžetů Aarne–Thompson–(Uther) (Aarne – Thompson 1928, Aarne – Thompson 1961, Uther 2004). Věnovali jsme pozornost jeho vývojovým změnám i jeho vlivu na jiné katalogy. V případě použití systému AT na mimoevropská vyprávění konstatujeme diskrepanci mezi systémem a jeho materiálem a uvádíme některé alternativní přístupy. Narozdíl od pohádek neexistuje pro žánr pověsti žádný reprezentativní katalogizační systém a z analýzy stávajících, dílčích prací vyplynulo, že pro svá četná omezení nejsou vhodné k následování. České práce na katalogizaci pověstí uvízly v přípravné fázi v době vzdálené téměř padesát let a přestože je nelze opomenout, vodítkem pro stavbu katalogu se stát nemohou. Došli jsme proto k závěru, že chceme-li vytvořit typologický katalog českých pověstí, nezbyvá nám, než pro něj navrhnout vlastní systém, který by se vyhnul nedostatkům jiných katalogů nebo tyto nedostatky minimalizoval. V podkapitole věnované strukturální klasifikaci jsme se věnovali analýze litevského katalogu pověstí, v současnosti jediné práci, která rozpracovává strukturálně-sémantické principy pro účely praktické katalogizace lidového vyprávění. Katalog jsme shledali podnětným pro teoretická studia, avšak nevyhovujícím pro potřeby snadné orientace v materiálu, která by měla být vlastností každého katalogu.

V kapitole „Pramenný materiál a jeho kritika“ podáváme a hodnotíme přehled zdrojů, které se staly materiálovou základnou katalogu. Výběr pramenů se řídil v první řadě

kritériem přesných terénních zápisů, zařadili jsme však i některé významné sbírky s editor-
skými zásahy. Čerpali jsme nejen ze sbírek lidového vyprávění, ale také z dialektolo-
gických prací a stranou jsme nenechali ani současné, městské pověsti.

Za vyvrcholení celé práce považujeme návrh typologického katalogu českých numi-
nózních pověstí. Katalog prošel dlouhým vývojovým obdobím a mnoha změnami, musel
reagovat na přehodnocení metodologie i na různorodou povahu postupně narůstajícího
materiálu. Naším záměrem bylo vyvarovat se katalogu, který by byl jen souborem něko-
lika izolovaných tematických skupin, do nichž jsou mechanicky řazeny typy. Chtěli jsme,
aby témata i typy byly organickými částmi celku, aby na sebe logicky navazovaly a byly
zapojeny do kontextu, mimo nějž by pozbyly plného smyslu. Systém katalogu měl také
zůstat otevřený a přístupný případným budoucím změnám a rozšířením. Výsledkem se
stala pomůcka zejména pro badatele v oboru folklorní komparistiky, jimž umožní nejen
lokalizovat typy pověstí v pramenech a důležitějších katalozích, ale také poznat jejich
souvislosti mezi sebou a udělat si představu o motivickém a tematickém složení celé české
numinózní pověsti. Další vývoj započaté práce spatřujeme ve zpracování katalogů i zbý-
vajících druhů pověstí – pověstí etiologických a historických – a vytvoření díla reprezen-
tujícího celý žánr české lidové pověsti.

ABSTRAKT

Jedním z významných témat folklorní komparatistiky je klasifikace a katalogizace lidového vyprávění. Předkládaná disertační práce zkoumá zvolené téma v první části z hlediska teoretického a metodologického a v části druhé z hlediska aplikovaného.

Úvod teoretické části tvoří charakteristika žánru lidové pověsti založená na kritériích textových (obsah, forma, struktura) a kontextových (víra, funkce, distribuce). Následuje analýza klasifikačních systémů a katalogů folklorní prózy celého světa, rozdělených na dvě základní skupiny podle klasifikace typologické nebo strukturální. Zabýváme se vývojem mezinárodního katalogu pohádek Aarne–Thomsona(–Uthera) a jeho vlivem, zejména v konfrontaci s katalogy mimoevropského vyprávění, věnujeme se českým a slovenským pracím v oblasti katalogizace a největší důraz klademe na katalogizaci evropských pověstí. Samostatnou kapitolou je přehled a kritika pramenů, vybraných jako materiálová základna pro náš katalog, a odůvodnění jejich volby.

Praktickou částí práce je návrh a zpracování typologického katalogu českých numinózních pověstí, který má sloužit jako pomůcka pro folkloristy a badatele z příbuzných oborů. Katalog je založen na původním systému a obsahuje 745 typů numinózních pověstí rozdělených do šesti hlavních na sebe navazujících tematických skupin. Součástí katalogu jsou interní kontextové a externí bibliografické odkazy na prameny a vybrané domácí i zahraniční katalogy lidového vyprávění.

Klíčová slova

folkloristika, lidové vyprávění, numinózní pověst, klasifikace, typologický katalog

ABSTRACT (ENGLISH)

Classification and cataloguing of folk narrative has been one of the important topics of folklore comparative studies. The present thesis examines the topic from the theoretical and methodological point of view in its first part and from the applied point of view in its second part. The introduction of the theoretical part describes the genre of folk legend on the basis of textual (content, form, structure) and contextual (belief, function, distribution) criteria. Next chapter pursues an analysis of classificatory systems and catalogues of folk narrative of the whole world. The chapter is divided into two main groups according to typological or structural principles. We focus on the development of international folktale catalogue of Aarne–Thompson(–Uther) and its influence, especially when encountered with catalogues of Non-European narratives. We also deal with Czech and Slovak works in cataloguing and our main concern is cataloguing of European folk legends. The content of the following chapter is an overview and evaluation of sources selected as a material for our catalogue.

The practical part of the work is a proposal and processing of typological catalogue of Czech belief legends, which is intended to serve as a tool for folklorists and scholars of relative disciplines. The catalogue is founded on an original system and contains 745 types of belief legends divided into six main thematic groups. Internal contextual and external bibliographical references to sources and selected Czech and foreign catalogues of folk narrative are integral part of the catalogue.

Keywords

folkloristics, folk narrative, belief legend, classification, typological catalogue